

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YUQORI MALAKALI KADRLARNI TAYORLASHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI.

Akramova Feruza Akmalovna
Psixologiya fanlari doktori, professor
Mo‘minov Davronjon Marifjon o‘g‘li
FarDU, psixologiya kafedrasida o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19415107>

So‘nggi o‘n yillikda kuzatilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari — sun‘iy intellekt tizimlarining joriy etilishi, algoritmik boshqaruv, platforma iqtisodiyoti, masofaviy ish formatlari hamda raqamli ta’lim ekotizimlarining kengayishi — mehnat bozori strukturasi va funksional mexanizmlarini tizimli ravishda qayta tashkil etmoqda. Ushbu o‘zgarishlar nafaqat kasblar nomenklaturasini yangilamoqda, balki kasbiy rivojlanishning psixologik asoslarini ham tubdan transformatsiya qilmoqda. Zamonaviy mehnat muhiti barqarorlikdan ko‘ra moslashuvchanlikni, an’anaviy kompetensiyalardan ko‘ra metakompetensiyalarni ustuvor qadriyat sifatida ilgari surmoqda [1. 42 b.].

Kasb tanlash jarayoni klassik rivojlanish nazariyalarida nisbatan barqaror identifikatsiya va izchil kasbiy yo‘l bilan tavsiflangan. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida kasbiy yo‘nalish ko‘p martalik tranzitsiyalar, portfel-karera modeli va gig-iqtisodiyot elementlari bilan xarakterlanmoqda. Bu esa kasb tanlashni bir martalik qaror emas, balki uzluksiz adaptiv jarayon sifatida talqin etishni talab etadi [2. 118 b.].

Ijtimoiy-kognitiv nazariya nuqtai nazaridan qaralganda, raqamli transformatsiya sharoitida o‘z imkoniyatlariga ishonch hissi markaziy determinantga aylanadi. AI va avtomatlashtirish fonida yoshlar o‘z kompetensiyalarining dolzarbligiga shubha qilishi yoki aksincha, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish orqali o‘zini samarali agent sifatida idrok etishi mumkin. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zining yuqori kasbiy imkoniyatlariga ishonch hissiga ega bo‘lgan talabalar mehnat bozori o‘zgarishlariga nisbatan proaktiv strategiyalarni tanlaydi, qayta o‘qish va reskilling jarayonlarida faolroq ishtirok etadi [3. 67 b.].

Raqamli iqtisodiyot o‘z mohiyatiga ko‘ra noaniqlikni kuchaytiradi: kasblarning tez eskirishi, loyiha asosidagi bandlik, algoritmik reyting tizimlari va masofaviy ishning chegarasizligi yoshlarning psixologik barqarorligiga yangi talablar qo‘yadi. Noaniqlikka tolerantlik bu sharoitda kasbiy muvaffaqiyatning prediktoriga aylanadi. Kognitiv-emosional regulyatsiya mexanizmlari yetarlicha rivojlanmagan shaxslarda esa kelajakdan xavotir, kasbiy diffuziya va qaror qabul qilish paralichi kuzatilishi mumkin.

Sharq psixologik tafakkurida insonning ichki barqarorligi va irodaviy mustahkamligi muhim ahamiyat kasb etgan. G‘arbiy pozitiv psixologiyada esa psixologik rezilyentlik va growth mindset tushunchalari ilgari suriladi. Raqamli transformatsiya sharoitida ushbu yondashuvlar integrativ tarzda qo‘llanilishi kasbiy moslashuvchanlikni tushuntirishda samarali nazariy asos yaratadi.

Platforma iqtisodiyoti va raqamli ta’lim muhitida yoshlar doimiy ravishda katta hajmdagi axborot oqimi bilan to‘qnash kelmoqda. Bu holat kognitiv yuklamani oshiradi va qaror qabul qilish sifatiga ta’sir ko‘rsatadi. Axborotni tanlash, filtratsiya qilish va verifikatsiya qilish strategiyalari rivojlanmagan sharoitda “analitik paralich” yoki impulsiv qarorlar kuzatiladi. Metakognitiv ko‘nikmalar esa raqamli muhitda muvaffaqiyatli kasbiy yo‘nalishni belgilashda muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli savodxonlik va o’z-o’zini boshqarish kompetensiyalari kasbiy muvaffaqiyatning muhim prediktorlaridan biridir. Shunday ekan, kasb tanlash psixologiyasi endilikda nafaqat qiziqish va qobiliyatlarni, balki axborot ekotizimida navigatsiya qilish ko’nikmalarini ham qamrab olishi zarur [4. 95 b.].

Raqamli davrda kasbiy identifikatsiya tobora ko’p qatlamli va dinamik xarakter kasb etmoqda. An’anaviy “men — muhandisman” yoki “men — o’qituvchiman” kabi o’zgarmas fikr o’rnini “men — bir nechta rollarni bajaruvchi, ko’nikmalar portfeliga ega professionalman” modeli egallamoqda. Eriksonning identifikatsiya nazariyasi va Marcia tomonidan ishlab chiqilgan identifikatsiya statuslari modeli nuqtai nazaridan qaralganda, yoshlar orasida moratoriy va diffuziya holatlarining uzayishi ehtimoli ortmoqda. Bu esa kasbiy maslahat va psixologik qo’llab-quvvatlash tizimlarini qayta ko’rib chiqishni talab qiladi.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya kasb tanlash jarayonini “yangi kasblar katalogi” doirasidan chiqarib, uni murakkab psixologik qayta qurilish jarayoniga aylantirmoqda. O’z imkoniyatlariga ishonch, noaniqlikka tolerantlik, metakognitiv strategiyalar va moslashuvchan kasbiy identifikatsiya — zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyatning asosiy psixologik determinantlari sifatida namoyon bo’lmoqda.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash joizki, zamonaviy jamiyatda mehnat bozori, texnologik rivojlanish va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar juda tez o’zgarib bormoqda. Shu sababli kasbiy yo’naltirish tizimlari ham an’anaviy yondashuv — ya’ni yoshlarni muayyan bir kasbga qat’iy tayyorlash modeli bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bugungi kunda shaxsning butun hayoti davomida bir yoki ikki marta kasb almashtirishi odatiy holga aylanib bormoqda. Demak, ta’lim tizimining asosiy vazifasi faqat kasbiy bilim va ko’nikmalarni berish emas, balki shaxsni o’zgaruvchan kasbiy muhitga moslasha oladigan, yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan hamda o’z kasbiy rivojlanish strategiyasini ongli ravishda qurishga qodir subyekt sifatida shakllantirishdan iborat bo’lishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy kasbiy yo’naltirish konsepsiyalarida shaxsning kasbiy o’zini anglash, karyera refleksiya, moslashuvchan fikrlash, hamda karyera kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar faqat mavjud kasblar haqida ma’lumot olish bilangina cheklanib qolmasdan, balki o’z qiziqishlari, qobiliyatlari, qadriyatlarini va shaxsiy resurslarini tahlil qila olishlari zarur. Bu jarayon ularga o’z imkoniyatlari va mehnat bozori talablari o’rtasidagi muvozanatni anglashga yordam beradi. Natijada shaxs kasb tanlashni bir martalik qaror sifatida emas, balki uzluksiz rivojlanish va qayta moslashuvni talab qiladigan dinamik jarayon sifatida qabul qiladi.

Bundan tashqari, ta’lim siyosati yoshlarning karyera moslashuvchanligi, psixologik rezilyentligi, o’rganishga tayyorligi va metakognitiv ko’nikmalarini rivojlantirishga ham e’tibor qaratishi lozim. Bunday kompetensiyalar shaxsga noaniq yoki murakkab kasbiy vaziyatlarda ham samarali strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Masalan, yangi texnologiyalar paydo bo’lishi, ayrim kasblarning yo’qolishi yoki mehnat bozori talablarining o’zgarishi sharoitida aynan moslashuvchan fikrlash va o’z-o’zini rivojlantirishga tayyorlik muhim resursga aylanadi.

Shuningdek, zamonaviy kasbiy yo’naltirish tizimi yoshlarni passiv tanlov subyektini sifatida emas, balki o’z karyerasining faol konstruktivi sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Bu esa shaxsda tashabbuskorlik, mas’uliyat, reflektiv tahlil qilish qobiliyati va kelajakni rejalashtirish kompetensiyalarini rivojlantirishni talab etadi. Shu tarzda tashkil etilgan ta’lim va kasbiy yo’naltirish siyosati yoshlarning nafaqat mehnat bozorida muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlaydi, balki ularning ijtimoiy faolligi, shaxsiy o’sishi va hayotiy strategiyalarini ongli ravishda shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Shunday qilib, kasbiy yo‘naltirishning zamonaviy modeli yoshlarni tayyor kasbiy qoliplarga moslashtirishdan ko‘ra, ularni o‘z karyerasini mustaqil ravishda loyihalash, boshqarish va rivojlantirishga qodir bo‘lgan shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Bu esa ta’lim tizimi, psixologik xizmatlar va mehnat bozori o‘rtasida uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yishni, shuningdek shaxsga yo‘naltirilgan, moslashuvchan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvni keng joriy etishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2023*. – Geneva: World Economic Forum, 2023. – 163 b.
2. Savickas M. L. Career Construction Theory and Practice. In: Brown S., Lent R. (eds.). *Career Development and Counseling*. – Hoboken: Wiley, 2013.
3. Lent R. W., Brown S. D. *Social Cognitive Career Theory at 25: Empirical Status and Future Directions*. // *Journal of Vocational Behavior*. – 2019. – Vol.110. – 1–16 b.
4. OECD. *OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition*. – Paris: OECD Publishing, 2023.